

REȚELE ȘI EFORTURI MISIONARE ÎN CONTEXTUL MISIUNII PRINTRE EVREII DIN AUSTRIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

FRANK HINKELMANN*

ABSTRACT. This paper examines the Pietist revivalist networks and their efforts to do mission work among the Jews in the course of the 19th century in the geographical boundaries of present-day Austria. In the course of the revivalist movements of the late 18th and early 19th centuries, the concern for missionary work among Jews increasingly became the focus of awakened evangelical circles, with impulses emanating primarily from the Anglo-Saxon countries. These groups subsequently also became involved in Austria. The article not only presents these efforts for the first time in a comprehensive overview, but also presents previously unknown sources.

KEY WORDS: Jewish evangelism, Pietism, 19th century, evangelism, Austria

Introducere

Ca urmare a mișcărilor de renaștere spirituală de la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea, a apărut și preocuparea de a propovădui evanghelia „păgânilor“ și creștinilor nominali. În perioada respectivă și-au început activitatea numeroase societăți misionare și biblice, precum și asociații axate pe evanghelizare. Este demn de remarcat faptul că un grup aparte de oameni, anume evreii din Austria, a intrat atunci în atenția mișcărilor de trezire spirituală. Ne propunem în acest articol o analiză istorică a mai multor grupări misionare de acest fel, în special a celor axate pe misiunea printre evreii de pe teritoriul Austriei. Ca punct de plecare vom folosi o sinteză a perspectivelor lui Steger (1847) și Detzler (1974: 354-405) cu privire la motivația și justificarea teologică a acestui tip de misiune. Din păcate, în afară de munca celor doi autori nu există multe lucrări despre persoanele și instituțiile implicate în misiunea printre evrei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea, sau despre interdependența rețelelor de misiune transconfesionale și transnaționale din mediul pietist în ce privește misiunea din Austria. Ulrich Trinks (1970: 531-558), în cunoscuta sa lucrare despre relația dintre protestantism și iudaism

* FRANK HINKELMANN este Rectorul Seminarului Internațional „Martin Bucer“, instituție evanghelică multinațională axată pe educație teologică și cercetare. E-mail: frank.hinkelmann@om.org.

în Austria, abordează doar marginal tema activității misionare printre evrei. Trinks observă că, în cazul convertirilor la creștinismul protestant, a existat o orientare mai puternică spre confesiunea reformată, și justifică acest fapt prin relațiile comerciale internaționale. Totodată, o serie de industriași și comercianți străini se bucurau de anumite privilegii chiar înainte de brevetele religioase și, în plus, țineau ei înșiși de Biserica Reformată (Trinks 1970: 535). Ceea ce nu remarcă Trinks este faptul că tocmai bisericile și organizațiile reformate din Marea Britanie și America au fost cele care s-au angajat în lucrarea de misiune printre evreii din Imperiul Habsburgic la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea (Gottas 1985: 523-524, 575-577). Trinks menționează eforturile pietistilor din jurul lui Gottlieb August Wimmer și al arhiducesei Maria Dorothea în ce privește misiunea printre evrei, dar acestea au vizat în principal jumătatea maghiară a imperiului. Totodată, arată el, conducerea bisericească asociată cu statul exercita o mare presiune împotriva „entuziasmului pietist” și a rețelei de întâlniri clandestine (Trinks 1970: 536, cf. Zimmermann 1963: 135-162).

Alte două lucrări s-au remarcat datorită unor noi direcții de cercetare. De exemplu, cercetările Annei L. Staudacher se concentrează asupra celor convertiți de la iudaism la creștinism, și nu pe activitatea misionară în sine, așadar accentul cade pe influența motivațiilor religioase în convertiri (Staudacher 2008: 88). În schimb, disertația din 2013 aparținând lui Astrid Schweighofer și vizând convertirile de la iudaism la protestantism din Viena se concentrează pe cumpăna secolilor XIX-XX și abordează doar pe scurt subiectul activității misionare evreiești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea:

Activitățile misionare evreiești, de exemplu sub forma distribuirii de Biblii sau a predicilor, pot fi văzute în prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu eforturile de sorginte pietistă ale lui Wilhelm Schaffler, Gottlieb August Wimmers și ale misionarilor din jurul arhiducesei Maria-Dorothea, care au vizat în principal jumătatea maghiară a Imperiului. (Schweighofer 2015: 77)

De altfel, singura lucrare care abordează implicarea pietismului și a mișcării de renaștere spirituală în misiunea protestantă printre evreii din Austria este a lui Bernhard H. Zimmermann, care și el se concentrează pe activitatea lui Gottlieb August Wimmer și Wilhelm Schaffler până la mijlocul anilor 1840 (Zimmermann 1963).

Cei ce studiază misiunea printre evrei în contextul pietismului, revivalismului și bisericilor libere de la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea se întâlnesc cu următorii „actori” principali: “London Society for Promoting Christianity among the Jews” (fondată la Londra în 1809), “British So-

ciety for the Propagation of the Gospel among the Jews” (de nuanță reformată), cunoscută ulterior doar ca “British Society for the Jews” (activând în Edinburgh din 1842), activitatea misionară a “Free Church of Scotland”, societatea misionară congregaționalistă “American Board of Commissioners for Foreign Missions”, precum și misiunea pentru evrei înființată de “Irish Presbyterian Church”. Doar din lista dată vedem clar internaționalizarea acută a acestor rețele: deși o serie de societăți pentru misiunea printre evrei au fost fondate și în Germania și Elveția, instituțiile anglo-saxone au fost cele mai active în Austria, chiar dacă parțial aveau personal vorbitor de limbă germană.

Începuturile Misiunii printre Evreii din Austria

Deoarece majoritatea societăților pentru promovarea misiunii printre evrei au fost fondate în mediu pietist, revivalist sau de către bisericile libere încă de la începutul secolului al XIX-lea, nu este surprinzător faptul că misiunea printre evrei în Austria a început abia la sfârșitul anilor 1830, iar activitatea misionară propriu-zisă printre cei din Viena în anii 1860. După cum remarcă Trinks și Schweighofer, pastorul Gottlieb August Wimmer din Oberschützen a jucat un rol central în prima fază. În primul rând, implicarea lui Wimmer în răspândirea Bibliei l-a adus în contact cu misionarii din “Free Church of Scotland” (în continuare FCS) la Budapesta, în vara anului 1839, când se afla într-una dintre călătoriile sale prin sudul și sud-estul Ungariei. Alți doi reprezentanți ai Bisericii scoțiene, anume profesorul Alexander Keith și reverendul Alexander Black, au fost nevoiți să rămână în Budapesta în noiembrie 1839 din motive de sănătate, în timpul unei călătorii cu destinația Palestina. Cei doi au fost luați în grijă de arhiducesa Maria Dorothea (Zimmermann 1963: 146, cf. Bauhofer 1855: 13), care era foarte preocupată în general de misiunea printre evrei. Ulterior, o bază de misiune a FCS a fost înființată la Budapesta printre evrei (cf. Kovács 2006), iar Wimmer a păstrat legătura cu ei. Misionarul evreu Robert Smith s-a întâlnit cu Wimmer la Oberschützen de Paștele anului 1843, iar tipărirea Bibliei ebraice a fost considerată un proiect comun, pe care Wimmer l-a susținut la Viena trecând peste opoziția autorităților. Biblia ebraică a fost tipărită în 13.000 de exemplare, lot constând într-o ediție bilingvă ebraico-germană apărută la cererea arhiducesei Maria Dorothea. Pentru traducerea germană s-a folosit ediția Luther. În timp ce FCS a plătit jumătate din costurile de tipărire, Wimmer a convins British Foreign Bible Society (BFBS) să plătească cealaltă jumătate, ceea ce s-a întâmplat chiar dacă BFBS nu agreea traducerea lui Luther (Zimmermann 1963: 147-149; Kovács 2006: 99-100). FCS nu a început să lucreze pe teren la Viena decât două decenii mai târziu, în anii '60, deși Alexander Black a petrecut timp la Viena la începutul anilor '40, fiind încarcerat acolo, eveniment despre care nu există alte

informații (Bonar și MacCheyne 1854: 362-363). În 1861, Meyer a fost în cele din urmă trimis la Viena pentru a inaugura o bază de misiune a bisericii. Chiar dacă nu a stat mult acolo, cel puțin un tânăr a fost botezat datorită activității sale (de le Roi 1892: 343). Pentru anul 1873 citim, de asemenea, în revista misionară a FCS despre o tânără botezată la Viena de pastorul reformat Wilkens (Free Church of Scotland 1873: 61). În general, misionarii printre evrei erau preocupați ca nu ei, ci pastorii congregațiilor locale să boteze convertiții.

Opera lui Wilhelm Gottlieb Schauffler

Wilhelm Gottlieb Schauffler (1798-1883) este o personalitate fascinantă a misiunii printre evrei (cf. Schauffler 1887; Gazer 2003: 28-31; R. 1883: 479-480). Născut la Stuttgart, a emigrat împreună cu părinții la Odessa. Casa părintească nu era pioasă (Schauffler 1887: 2 versus Zimmermann 1963: 140), dar în tinerețe, la vârsta de 22 de ani, a avut parte de o convertire religioasă la predica lui Ignaz Lindl, care provenea din „Mișcarea de trezire din Allgäu“ și care fusese la un moment dat întemnițat împreună cu Gossner din motive religioase. Spre deosebire de Gossner, Lindl, la fel ca Boos, a rămas catolic pe tot parcursul vieții (Schauffler 1887: 12-13). La scurt timp după convertire, Schauffler l-a întâlnit pe Johannes B. Saltet (Stahelin 1970:125), misionar din Basel venit la Odessa cu misiunea evreiască din Edinburgh, care l-a pus pe Schauffler în contact cu misiunea din Basel. Schauffler a vrut să meargă la Basel pentru formare, dar s-a răzgândit și în 1826 a pornit spre Constantinopol ca misionar. Și-a dat însă curând seama că îi lipsea pregătirea teologică, astfel că după doar câteva luni a decis să studieze teologia la Boston, în Statele Unite, pentru a se întoarce în Turcia ca misionar (Schauffler 1887: 27-32). Cinci ani mai târziu a fost hirotonit la Boston și trimis misionar al “American Board of Commissioners of Foreign Missions”. În anii următori, Schauffler a trăit și a lucrat la Constantinopol, distingându-se ca orientalist.

Întrucât evreii din Turcia erau în mare parte descendenți ai sefarzilor de origine spaniolă, a fost nevoie de alcătuirea unei ediții ebraico-spaniole a Bibliei (Zimmermann 1963: 140). Tipărirea acestei ediții, pentru care Universitatea Martin Luther din Halle-Wittenberg i-a acordat mai târziu un doctorat onorific (Gazer 2003: 29), l-a dus pe Schauffler la Viena în vara anului 1839. Imediat după sosire a căutat un cunoscut din prima ședere la Viena, din 1832, anume pe Johann B. Swoboda, care cu ani înainte intrase în contact cu tinerii misionari pelerini din Basel (Schauffler 1887: 142). Swoboda l-a informat că încă exista un grup care se întâlnea regulat pentru edificare spirituală sub conducerea unui „misionar laic elvețian“ (Schauffler 1887: 142) pe nume Schalweber Heinrich Schiebl (Zimmermann 1963: 153-154). Schauffler a preluat rapid conducerea spirituală a

micului grup, deși conștient de pericolul de a-și compromite proiectul de tipărire a Bibliei. Schaffler știa că el și grupul erau supravegheați de poliție: „Cum poliția secretă știa tot ce făcea, mânca sau bea cineva, știa unde se ducea și cu cine avea relații, eram sigur că întâlnirile noastre nu le erau ascunse autorităților austriece“ (Schaffler 1887: 143). Fiindcă șederea lui la Viena s-a prelungit în mod neașteptat din cauza unor neînțelegeri (sosirea banilor din America pentru tipărirea Bibliei s-a făcut cu întârziere), Schaffler a rămas la Viena trei ani. În această perioadă i-a vizitat de mai multe ori pe pastorii luterani Kotschy din Eferding și Koch din Wallern, Austria Superioară, ținând acolo cursuri biblice, care sunt bine documentate atât în rapoartele poliției publicate de Bernhard H. Zimmermann, cât și în declarațiile lui Schaffler din autobiografia sa, prin urmare nu sunt reproduse aici (Zimmermann 1963: 141-145; Schaffler 1887: 159-162).

În timpul șederii la Viena și prin medierea lui Johann B. Swoboda, Schaffler s-a întâlnit și cu arhiducesa văduvă Maria Dorothea, care locuia acum la Viena și știa despre grupul din jurul lui Swoboda și despre întâlnirile lor (Schaffler 1887: 152-154), fiind îngrijorată cu privire la ei din cauza presiunii tot mai mari a poliției. În aprilie 1842 au avut loc percheziții la domiciliu, confiscări de Biblii și literatură și arestări. Faptul că autoritățile polițienești erau, de asemenea, la curent cu situația rețelelor foarte eficiente din cercurile revivaliste a devenit limpede când Schaffler a fost întrebat la interogatorii care a fost motivul vizitelor lui Barth și Weiz din vara anului 1842 atât la arhiducesa Maria Dorothea, cât și la Wimmer în Oberschützen (Zimmermann 1963: 147). Cu puțin timp înainte de plecarea sa din Viena în iulie 1842, Schaffler a avut o a doua întâlnire cu Maria Dorothea. Arhiducesa a trimis un mesager (imaginați-vă uimirea vecinilor când o trăsură de la Curte a oprit la casa lui Schaffler), cerându-i lui Schaffler s-o viziteze din nou:

Când am intrat în apartamentele Alteței sale regale, arhiducesa însăși s-a repezit la ușă să ne întâmpine și, apucându-mă de mâini, a exclamat: „Chiar ai ieșit din închisoare, dragă Schaffler? Ei bine, dacă ai fi fost în închisoare, aș fi venit eu însămi să te scot de acolo.“ Bineînțeles, a trebuit să-i spun povestea persecuției noastre, atât cât a durat. A vrut să-i vadă pe toți cei persecutați, până la cei mai săraci dintre ei, și ne-a solicitat să venim în oraș în fiecare zi (insistând să ne plătească ea însăși trăsurile), în acord cu frații și surorile noastre persecutați, astfel încât să avem întotdeauna câțiva dintre ei cu noi. După ce adunările noastre au fost desființate de poliție și rugăciunile interzise, Domnul ne-a făcut loc în palatul imperial și am ținut rugăciuni lângă apartamentul împăratului. (Schaffler 1887: 170-171)

O altă sursă, până acum foarte puțin cunoscută, ținută inițial sub anonimat de către „un om de stat austriac“, a apărut într-o ediție auctorială postumă, anume Ferdinand Leopold Graf Schirndinger von Schirnding, scriitor și funcționar asistent la Comitetul de Stat Boemian din Praga. Acesta oferă o viziune impresionantă atât asupra pietății, la nivel de crez și practici în grupul din jurul lui Swoboda, dintr-o perspectivă externă catolică, distinctă de toate rapoartele poliției, dar și despre legăturile lor cu străinătatea. Sursa este de mare valoare mai ales în ce privește istoria pietății, și de aceea o cităm aici în întregime. La rubrica „Sectenwesen“, Schirndinger (1845: 59-62) spune:

Nu este deplasat să consemnăm aici o nouă doctrină care, pe măsură ce numărul adeptilor săi crește, pare să scape vigilenței, altminteri stricte, a poliției, doar din pricina faptului că principiile de bază ale credinței sale sunt mai degrabă utile statului, decât periculoase. Fără să se distingă printr-un nume aparte, crezul acestei frății nou-formate se limitează la efortul pentru binele comun al umanității. Respingând toate obiceiurile Bisericii Romano-Catolice, ea înclină spre protestantism, dar totodată manifestă spirit liber și deschis. Obiceiurile exterioare ale serviciului lor privat secret constă, în esență, în faptul că aproximativ doisprezece frați sau surori se adună în casa unui credincios, unde, așezați în semicerc, ascultă prelegerea unui cititor care, stând în mijloc în fața mesei, încearcă să explice un pasaj din evanghelia deschisă în fața lui. Din când în când se intonează o melodie sacră, acompaniată la vioară. La sfârșitul acestei celebrări a credinței, cei prezenți obișnuiesc să se ridice unul după altul și să rostească o rugăciune, mai lungă sau mai scurtă, care fără să fi fost învățată, își datorează originea unei inspirații instantanee și, prin puterea cuvintelor sale, nu doar îi uimește adesea pe neinițiați, ci de multe ori îi emoționează până la lacrimi prin sentimentul profund dindărătul ei. Din întâmplare, autorul acestei lucrări a avut o dată privilegiul să participe la o astfel de sărbătoare. Profund emoționat de moment și de vraja infinită din cuvintele simple ale acelor tovarăși de credință, care sunt de regulă din clasele de jos, impresia acelor ore a rămas neștirbită ani de zile. Această congregație, care își are sălașul doar la Viena, recunoaște ca lider spiritual un funcționar al biroului municipal, al cărui discurs se spune că este atât mișcător și fermecător de frumos, încât a stârnit curiozitatea ilustrei soții a Arhiducelui Palatin. Omul acela a fost chemat în Ungaria pentru a-și etala darul elocinței în fața prințesei.

Aceste informații arată că aici trebuie să fie vorba despre grupul din jurul lui Johann B. Swoboda. Staehelin îl prezintă în lucrarea sa ca fiind „Zimentirungs-Beamter oder Aufseher über die Aich von Maas und Gewicht“ (cf. Staehelin 1970: 144). Referirea la legătura lui Swoboda cu arhiducesa Maria Dorothea poate fi considerată o dovadă suplimentară. O altă sursă descriind detaliat grupul este Weidemann (1886: 477-483), care reproduce o circulară a arhiepiscopului către

toți preoții parohiali catolici din Viena din iulie 1843, unde toți participanții la convenții sunt numiți în funcție de district. Raportul lui Schirndinger continuă:

În această sectă, credința de nezdruccinat în mila lui Dumnezeu și în cuvântul Sfintei Scripturi, care spune: „Cel ce îmbracă crinii de pe câmp nu vă va uita pe voi“, este nemărginită. De aceea, este normal ca adepții acestei noi învățături să se bazeze cu credință tare pe adevărata [subliniat în original] împlinire a acestor pasaje și, împărțind tot ce au cu fratele sărac, să caute să ușureze suferința altora atât cât le stă în putință.

Bineînțeles, aprecierea și evaluarea autorității polițienești este diferită în alte surse:

Resursele principale care se pun în mișcare în favoarea acestor asociații sunt, pe de o parte, entuziasmul religios mai ales în rândul tinerilor și femeilor, și uneori o oarecare vanitate de a se complăce în rolul de predicator și învățător religios, iar pe de altă parte încurajarea unei anumite libertăți de gândire în materie de religie, suspiciunea față de orice rit religios ca incompatibil cu Evanghelia, și probabil interese pecuniare și alte scopuri materiale, deoarece se organizează colecte de bani în favoarea membrilor săraci ai asociației. (Zimmermann 1963: 153)

În ultima parte a raportului lui Schirndinger citim:

De altfel, se spune că această nouă doctrină ar fi și mai răspândită în interiorul Germaniei, în sensul că este în strânsă legătură cu cea din Austria, ceea ce reiese deja din faptul că la Viena sosesc din când în când mai ales vânzători ambulanți trimiși printr-o scrisoare de recomandare specifică la un singur membru al frăției secrete, iar când apar în adunare par să preia și funcția de conducător și interpret al Sfințelor Scripturi. În general, biserica este rar sau niciodată vizitată de adepții acestei credințe. Singura excepție este Catedrala Sfântul Ștefan, dar chiar și aici intră doar când poetul Veit, cunoscut și ca medic veterinar, convertit de mult la starea clericală, intră în amvon și tună de acolo cuvintele de convertire, de pocăință și de sancționare a poporului sau mai bine zis a claselor educate. Apoi ascultă cu cea mai mare devoțiune torentul irezistibil de fermecător al cuvintelor sale, pe care par să le piardă din memorie de îndată ce părăsesc biserica, dovadă cele trei rânduri de covorașe aliniate în fața bisericii și ocheadele drăgăstoase pe care le schimbă uneori cele două sexe. Dar, în timp ce catolicul este clar recunoscut după comportamentul său în biserică și în afara ei, comportamentul celor din bisericile libere este cu totul diferit, în sensul că ei, serioși și introverți, aplecați într-un colț ferit al clădirii gotice, încearcă să zăbovească asupra cuvintelor de consacrare de pe buzele predicatorului entuziast, pentru a împărtăși, când ajung acasă, conținutul predicii pe care au ascultat-o cu

soțiile și copiii lor și cu orice alți credincioși care ar putea veni în vizită. În rest, folosirea sfintelor taine le este străină adeptilor noii credințe, și chiar și pe patul de moarte întărirea muribundului pentru ultimul drum se limitează la a-i atrage atenția asupra orei tot mai apropiate a plecării și la îndemnul de a-și îndrepta mintea spre mila lui Dumnezeu prin rugăciuni scurte și intense.

În iulie 1942, Schaffler a părăsit Viena după ce a reușit să prezinte împăratului un exemplar al Bibliei proaspăt tipărit în limba sefardă (ebraică-spaniolă), în cadrul unei audiențe private (Schaffler 1887: 172-173). Schaffler raportează cu privire la această reuniune că

Împăratul era îmbrăcat civil, un biet om bolnăvicios tremurând din cauza slăbiciunii, cu privirea obosită din cauza crizelor de paralizie la care a fost supus încă din tinerețe, dar de o mare bunătate în privire și purtare. I-am explicat pe scurt obiectul lucrării pe care aveam onoarea să i-o pun în față. Și-a exprimat aprobarea și speranța că Dumnezeu o va binecuvânta pentru bieții evrei din Turcia. S-a bucurat că fusese lucrată atât de frumos și, cu toată inocența, m-a întrebat dacă șederea mea în oraș fusese plăcută. La aceasta am răspuns afirmativ și i-am mulțumit pentru confortul și protecția cu care am fost cinstit în timpul șederii mele aici – fără a menționa disconfortul pricinuit de persecuție – după care mi-am luat rămas bun. (Schaffler 1887: 173)

Schaffler a călătorit cu familia înapoi la Constantinopol în iulie 1843, unde a rămas până în 1855, când s-a întors în America și a finalizat traducerea Bibliei în limba turcă (Canton 1910: 230-231). A murit la New York în 1883. Chiar dacă a devenit cunoscut pentru activitatea sa de misionar printre evrei, trebuie remarcat că nu există dovezi ale vreunei activități misionare evreiești la Viena și că, în cei trei ani, a făcut parte din rețeaua pietistă revivalistă din oraș, din Austria Superioară și din Budapesta, fiind activ și implicat în aceste cercuri. Este surprinzător să-l vedem azi pe Schaffler menționat în legătură cu activitățile misionare evreiești din Viena, deși nu există dovezi în sprijinul acestei teze.

Misionarii Anglo-Saxoni la Viena

Putem presupune, așadar, că o misiune protestantă orientată către evreii din Viena nu a avut loc până în anii 1860, și aici ar trebui să-l amintim din nou pe primul misionar al FCS. Totuși, activitatea misionară activă în rândul evreilor poate fi constatată mai ales începând cu anii 1870, când “London Society for Promoting Christianity among the Jews” (în continuare LSPCJ) l-a trimis la Viena pe pastorul anglican William Ayerst, care participase anterior la Conferința Misionară Evreiască de la Berlin (De le Roi 1892: 37). Ayerst a fost primul care a studiat contextul misionar vienez, rămânând la Viena timp de patru luni. Împreună cu

asistentul său a vizitat evrei în casele lor, i-a instruit și a consemnat răspunsul lor „foarte încurajator“. Deși misionari ai evreilor (Gidney 1908: 356) din partea LSPCJ vizitaseră deja Viena – de pildă J. C. Hartmann, David. A. Hefter (Rakowski 2007: 79-87), A. I. Behrens (Bernstein 1909: 59), G. H. Händler (Bernstein 1909: 143) și Paulus Stephanus Cassel, care a și obținut un doctorat în teologie la Universitatea din Viena (Wiese 2018: 90-95) – niciunul nu s-a stabilit la Viena până atunci. Ayerst a fost urmat de John Henry Brühl, care, născut în Posen, s-a convertit în tinerețe, a plecat în Anglia și a fost trimis la Bagdad de LSPCJ în 1851. A fost apoi misionar în Persia, din nou la Bagdad și mai târziu la Lemberg, înainte de a fi transferat la Viena (Anonim 1893: 83-85). Despre perioada petrecută la Viena, acesta spunea:

În iulie 1871, domnul Brühl a fost numit să lucreze la Viena, o arie de muncă mai plăcută, evreii fiind cosmopoliți, reprezentanți ai tuturor țărilor de sub autoritatea austriacă și, din toate punctele de vedere, erudiți. Mulți studiau religia la nivel înalt, fără atașament fanatic față de Talmud, astfel că Brühl le-a putut predica despre Isus Cristos răstignit fără să fie nevoie să discute despre meritele sau slăbiciunile legii orale. Domnul Brühl a avut relații cu mulți rabini culți, pe care i-a vizitat cu orice ocazie în casele lor și adesea în sinagogi, pentru a răspândi adevărul mântuitor al Evangheliei. Fără îndoială, și aici au existat rețineri și descurajări: clerul luteran parșiv nu a manifestat nici cel mai mic interes față de convertirea evreilor și nu i-a dat domnului Brühl ocazia de a pleda în biserică în favoarea lor. Pe de altă parte, acesta a consemnat cu recunoștință simpatia și bunăvoința Bisericii Reformate, în care erau mulți oameni pioși ce se rugau frecvent pentru convertirea lui Israel. Domnul Brühl a avut multe ocazii de a populariza nevoia de convertire a evreilor, predicând în capela Ambasadei Angliei și în multe denominații. De asemenea, era în relații de prietenie cu profesori de teologie protestanți, influențându-i să studieze îndeaproape cărțile profetice [...] (Anonim 1893: 83-85)

Prin contactele cu editori și jurnaliști evrei, lui Brühl i s-au deschis oportunități misionare în mass-media, așa cum s-a întâmplat la Expoziția Universală de la Viena din 1873. Brühl a rămas la Viena până în 1875, când a acceptat postul de rector la “Operative Jewis Converts’ Institute” din Londra (Anonim 1893: 83-85). A fost ajutat de Joseph Bahri, care a descoperit creștinismul prin “British Society for the Jews” (în continuare BSJ) din Stuttgart (Bernstein 1909: 143). În timpul șederii sale la Viena, Brühl a reușit totodată să-l convingă pe profesorul C. W. Palotta (Bernstein 1909: 227), fost membru al LSPCJ venit la Viena în 1871 ca profesor de literatură, să se alăture activității misionare (De le Roi 1892: 143; Gidney 1908: 536). Succesorul său, A. D. Behrens, fiul lui A. J. Behrens menționat mai sus, a reușit să stabilească relații bune cu pastorii protestanți din oraș,

luând asupra sa în locul lor instruirea celor care doreau să fie botezați, însă botezarea lor a revenit pastorilor locali. Misionarii LSPCJ au botezat ei înșiși doar doi din cei 36 de convertiți în 1880. După ce Behrens a murit la Viena în 1883, a fost înlocuit de G. H. Händler (Gidney 1908: 536), dar activitatea LSPCJ din Viena are impactul scontat:

Trimisul nostru din Viena este tot mai valoros pentru lucrare. Este important ca misionarii să înțeleagă că cea mai bună șansă pentru acces la comunitatea de evrei o reprezintă legătura solidă cu Biserica protestantă din țară. (De le Roi 1892: 143-144)

Misiunea lui James Craig

Între 1845-1873, James Craig (1818-1899), misionar pentru evrei al “Irish Presbyterian Church” (în continuare IPC), a activat la Hamburg păstrând legătura cu Johann Hinrich Wichern (1808-1881), fondatorul Misiunii interioare a Bisericii Protestante, precum și cu Johann Gerhard Oncken (1800-1884), pionierul bap-tismului german (cf. Railton 2013; Railton 2004: 140-154; Craig 1895). Totuși, misionarul reformat nu s-a limitat la misiunea printre evrei, ci a avut legături foarte bune cu cercurile revivaliste din nordul Germaniei. Astfel, a fost secretar la “Lower Saxon Tract Society”, calitate în care a sprijinit răspândirea literaturii în Austria (Craig 1895: 43). A avut legături nu numai cu Johann Evangelista Goßner din Berlin (Railton 2004: 143, 145) sau cu Pilkerton de la BFBS din Frankfurt, ci și cu cercurile revivaliste din Germania și Elveția. Prima sa călătorie misionară în Austria s-a petrecut în 1846 (Craig 1895: 53), fiind motivat să recruteze și să plătească tineri ca scriitori-colportori nu doar în nordul Germaniei, ci până în Austria. La finele anului 1846, Craig nota: „Greu este de plătit amenda pentru introducerea Evangheliei în Austria, și totuși am reușit să distribuim aproape 10.000 de broșuri și Nou-Testamente acolo” (Craig 1895: 54-55). Un raport din 1849 arată că a întâmpinat rezerve chiar și în cercurile evanghelice:

La Viena au făcut cunoștință cu profesorul S., despre care se spunea că este cel mai evanghelic pastor și profesor din Viena. Vizitatorii i-au vorbit despre dorința lor de a distribui Biblii și tractate evanghelice prin Imperiu, dar el i-a implorat să nu facă nimic în această direcție, susținând că un astfel de pas ar distruge cu siguranță armonia dintre clerul protestant și cel romano-catolic. (Craig 1895: 114-115)

În raport se face referire, de asemenea, la activitatea desfășurată de Schauffler cu câțiva ani înainte la Viena:

Dr. Craig a fost primul sosit în oraș pentru a-i încuraja, după plecarea slujitorului lor. Ajuns abia de un ceas la hotel, a și fost descoperit de acești frați și invitat să se

întâlnească cu ei într-un loc liniștit dintr-o suburbie îndepărtată, în duminica următoare. Craig a fost avertizat că, dacă poliția din Viena îl va găsi la întâlnire, va fi cu siguranță amendat, întemnițat și alungat din oraș. [...] Frații prezenți în ziua aceea au fost întăriți, iar unii au continuat să-l ajute cu credincioșie pe Dr. Craig timp de cincisprezece ani la răspândirea cuvântului vieții în oraș. (Craig 1895: 116)

Aceasta este ultima sursă care face trimitere la cercul din jurul lui Swoboda. Dacă grupul a intrat sau nu mai târziu în contact cu primele Biserici Libere din Viena rămâne un subiect deschis deocamdată, dar avem din nou dovada strânselor relații dintre cercurile revivaliste pe perioade lungi de timp și dincolo de granițele naționale.

La sfârșitul anilor 1840, Craig a reușit să înființeze două depozite de literatură atât în centrul orașului, cât și în Leopoldstadt, „unde broșurile erau expuse în vitrină și vândute sau oferite“ (Craig 1895: 117). Depozitele au rămas deschise până în 1858, fiind apoi închise din cauza opoziției crescânde a iezuiților și redemptoriștilor. În acești ani, Craig se pare că a vizitat Viena și alte zone din Austria în fiecare an (Craig 1895: 194, 232). La sfârșitul anilor 1860, Dunlop Moore s-a mutat în cele din urmă la Viena ca prim-misionar al IPC. Moore fusese înainte misionar în India și se pare că a părăsit din nou Viena până la finele lui 1875, pentru a păstori o congregație prezbiteriană din New Brighton, Pennsylvania. Cu toate acestea, activitatea sa misionară din Viena trebuie privită în contextul activității FCS. În primul supliment al ziarului Fremden-Blatt din Viena, datat 1 mai 1870, apărea un anunț care invita oamenii la slujbe în limba engleză cu Moore, la Școala Protestantă din Techniker-Straße din Wieden, sub egida Free Church of Scotland (Fremden-Blatt 1870: 7.5). Într-o dare de seamă despre istoria FCS se arată că

în Austria există trei baze ale Bisericii Libere. Una dintre ele este la Viena, la care apelează un număr mare de studenți la medicină atât din această țară, cât și din America. În beneficiul lor, precum și al rezidenților și guvernantelor vorbitoare de limba engleză, au început slujbele în 1884, iar încurajarea primită a fost atât de viguroasă, încât aproape imediat s-a hotărât înființarea în oraș a unei baze permanente. Acest lucru s-a întâmplat în 1886 [...] (Walker 1895: 199-200)

Precum alți misionari pentru evrei, Moore a fost implicat și în munca misionară printre austrieci, de exemplu în Școala Duminicală condusă de profesorul Albrecht Vogel von Frommanshausen (Walker 1895: 199-200). Președintele de mai târziu al „Alianței Evanghelice“ din Germania, al „Societății de Tractate din Berlin“, precum și coinițiatorul primei „Conferințe Gnadau“ din 1888, pe nume An-

dreas Graf Bernstorff, care în acea perioadă activa ca al doilea secretar al legației germane din Viena, a fost implicat și în activitatea Școlii Duminicale și a păstrat legătura cu Moore. El mai fusese implicat în astfel de lucrări în Germania, iar acum prelua această lucrare tânără din Viena (Walker 1895: 199-200; von Redern 1909: 141). Dacă pe pastorii protestanți din oraș îi critica astfel: „Când mă gândesc la situația bisericii, îmi vine să oftez mereu. Din șase pastori protestanți, doar doi predică Evanghelia, unul face concesii raționalismului, iar celălalt nu însoțește cuvântul prin fapte“ (von Redern 1909: 141), Bernstorff comentează pozitiv serviciile lui Moore, notând: „Micile întâlniri de la domnul Moore, un misionar pentru evrei, sunt raze de speranță“ (von Redern 1909: 141). De câteva ori, von Bernstorff a predicat el însuși în congregația lui Moore.

În 1874, Craig, misionar printre evrei în Hamburg, a vizitat din nou Viena și s-a întâlnit cu Moore și cu reverendul W. Johnston, un alt misionar al IPC (Craig 1895: 264). Un raport despre ultima sa ședere la Viena menționează:

La Viena s-a întâlnit cu prietenii săi, reverendul W. Johnston și reverendul Dunlop Moore, iar depozitul pentru care, într-una dintre vizitele sale recente, obținuse concesii din partea guvernului austriac, adusese rezultate mai bune decât se așteptase. Timp de douăzeci și opt de ani, sub o formă sau alta, această lucrare a fost menținută constant, dar a presupune că lucrarea a continuat fără efort în mijlocul unei opoziții atât de puternice, ar fi o mare greșeală. Domnul Palotta, domnul Lotter și profesorul Vogel au îndeplinit cu credincioșie instrucțiunile date, și un mare număr de distribuitori voluntari de tractate, acționând în parametri legali, au dus mesajul dragostei Mântuitorului în multe familii protestante și romano-catolice din oraș. (Craig 1895: 264)

Din nou, este surprinzător că, precum în cazul lui Schauffler, termenul de „misionar pentru evrei“ este folosit constant în rapoarte, dar sursele disponibile indică mai degrabă o activitate misionară sub forma distribuirii de literatură printre protestanți și catolici. Faptul că puteau exista conflicte interpersonale și confesional-teologice chiar și în cercurile „pioase“ ale revivaliștilor este ilustrat de un episod care va fi descris pe scurt. În primăvara anului 1870, Dunlop Moore s-a plâns Lordului Shaftesbury, președintele BFBS, despre Edward Millard, pe care îl acuza că abuzează de poziția sa în cadrul Societății Biblice pentru „propagandă baptistă“. Ca răspuns la întrebările venite de la Londra, Millard nega categoric acuzațiile, considerând că reacția de la Londra i-a dat dreptate. Deși inițial s-a spus că Moore ar fi evitat personalul Societății Biblice, Millard raporta în septembrie 1870 că pacea a fost restabilită între ei (Randall 2017: 67; Randall 2012: 324-423).

Craig a părăsit misiunea IPC pentru evrei în 1873-1874 și s-a mutat la RTS în Londra, unde se angajase de ceva timp și cu care intrase în contact și prin implicarea în Societatea de Tractate din Saxonia Inferioară, așadar s-a mutat la Londra cel târziu la sfârșitul anului 1875 (Railton 2013: 134-140). Dunlop Moore a plecat și el din Viena în 1875, iar de la W. Johnston știm că a plecat din Viena la Berlin în 1877, fiind urmat de J. D. Pierie. Odată cu plecarea acestuia în 1883, baza misionară din Viena a fost abandonată de IPC, după ce Johnston și Pierie declaraseră că s-au dedicat în primul rând activității printre creștini, și mai puțin printre evrei (De le Roi 1892: 349).

Pe de altă parte, cooperarea cultivată dincolo de granițele profesionale și instituționale este demonstrată de exemplul unei ultime organizații misionare evreiești active la Viena, anume BSJ, cu sediul în Edinburgh. Spre deosebire de LSPCJ, această misiune, fondată în 1842, nu avea o legătură profesională, ci interconfesională cu Biserica Anglicană (De le Roi 1892: 249-250). Primul misionar al societății trimis la Viena a fost Benjamin Davidson, născut la Posen (Bernstein 1909: 67), care și-a făcut un nume ca editor al *Lexiconului analitic ebraic*, precum și al unei noi ediții revizuite în limba engleză a *Gramaticii ebraice* a lui Gesenius (De le Roi 1892: 256-257). Davidson a ajuns la Viena la începutul anului 1866, s-a stabilit în cartierul evreiesc și a locuit la o familie de evrei (Dunlop: 1894:188), căutând și menținând contactul mai ales cu studenții evrei:

Am tot mai mulți cunoscuți printre studenții de la Universitate, dar mai ales printre studenții evrei de la Drept. Există ceva la ei pe cât de curios, pe atât de probabil să ducă, sub binecuvântarea lui Dumnezeu, la promovarea Evangheliei. Ei sunt obligați să se familiarizeze cu Legea canonică. Se plâng de neplăcerea de a trebui să studieze un subiect care, se spune, se bazează pe Noul Testament, de care ei sunt străini, și totuși nu pot fi admiși la examen fără a îndeplini această condiție. Am recomandat, în fiecare caz care mi-a fost adus la cunoștință, studiul Noului Testament, furnizând personal copii ale lui. Unul dintre acești studenți se află cu totul sub îndrumarea mea. Nu este nevoie să subliniez importanța acestui fapt și a rezultatelor bune la care poate duce, dacă harul lui Dumnezeu intervine pentru a face ca lumina Adevărului Său să strălucească în inimile cititorilor. (Dunlop 1894: 188)

Davidson a părăsit Viena în 1871, când a acceptat să conducă o casă nou deschisă a misiunii pentru prozeliți și orfani în Leyton, Marea Britanie, însă a murit în același an (De le Roi 1892: 257). Rămâne discutabil dacă misionari ai BSJ au fost activi la Viena între 1871-1876. În orice caz, profesorul vienez C. W. Palotta menționat mai sus, care locuia la Viena din 1871, a avut și el contact cu activitatea misionară a BSJ (Dunlop 1894: 401-403). În 1876, Isaac Edward

Salkinson, născut la Vilnius, a venit la Viena, fiind un ebraist cunoscut, printre altele, ca traducător în evreiește al unor opere literare precum Othello sau Romeo și Julieta de Shakespeare. În perioada petrecută la Viena, Salkinson a lucrat mai ales la o traducere în evreiește a Noului Testament, care a fost însă tipărită postum la Viena abia în 1886, sub titlul Ha-Berit ha-Hadashah. Salkinson însuși a descoperit credința creștină prin contact cu misionarii LMS, a studiat teologia după botez și a fost hirotonit în congregația prezbiteriană din Glasgow (Bernstein 1909: 241-242). O parte din corespondența sa cu secretarul Societății Misionare din Edinburgh a supraviețuit și a fost publicată (Dunlop 1894: 378-383). Raportul anual al Societății Misionare din 1883 menționa că

Domnul Salkinson poate vorbi despre convertiți care trăiesc, despre botezul domnului Kohn din Pressburg, despre nouă solicitanți de nădejde; despre circulația Bibliilor, a cărților și a tractatelor, cum ar fi propria sa traducere a Filozofiei planului de mântuire și despre cele cincizeci de Nou-Testamente germane trimise lui de un donator necunoscut. (Dunlop 1894: 378)

Edward Weiss, care fusese profesor la Rustschuk, în Bulgaria, și care a fost nevoit să părăsească orașul din cauza războiului ruso-turc, a venit probabil la Viena în 1877 pentru a-l sprijini pe Salkinson (Bernstein 1909: 276). Weiss a rămas activ la Viena timp de doisprezece ani, în care a fost martor la botezul a aproximativ 30 de convertiți sub îngrijirea sa (De le Roi 1892: 279). Când Salkinson a murit în 1883, locul lui a fost luat de Carl Andreas Schönberger, care lucrase cu misiunea FCS din Budapesta, a fost hirotonit la Stuttgart în 1867, apoi s-a transferat la BSJ și s-a mutat la Praga (Bernstein 1909: 276). Ultimul menționat este Nathanael Kameron (Bernstein 1909: 171-172), care a venit la Viena prin 1888 și, potrivit Annei Staudacher, este asociat cu 128 de convertiți până în 1914 (Staudacher 2004: 88).

Concluzii

Se pot face mai multe observații cu privire la rețelele misionare evreiești din cercurile revivaliste și relațiile lor cu Austria. În primul rând, este de remarcat faptul că, prin comparație cu Germania și alte țări, activitatea misionară printre evreii din Austria a început relativ târziu, adică la sfârșitul anilor 1830. Misionarii – spre deosebire de rețelele descrise mai sus – erau în principal de origine anglo-saxonă sau angajați ai societăților anglo-saxone și, din punct de vedere teologic, aveau în general profilul reformat. Cu toate acestea, s-au conectat la rețelele din cercurile pietiste revivaliste, cărora li s-au adăugat Bisericile Libere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, împreună găsind o nouă rețea în recent înființata „Alianță Evanghelică”. Ar putea părea surprinzător faptul că, mai ales în Austria,

activitatea misionarilor printre evrei a depășit adesea grupul etnic vizat, trecând la promovarea generală a credinței în cercurile revivaliste sau la diseminarea literaturii și misiunilor printre austrieci. Tocmai în domeniul misiunii printre evrei a avut loc o colaborare mai strânsă între misionari și biserica protestantă a S.B. spre sfârșitul secolului al XIX-lea, ceea ce se explică atât prin contextul confesional al misionarilor, cât și printr-o mai mare deschidere a Bisericii față de cercurile revivaliste.

Bibliografie

- Bauhofer G (1855) *Predigt, zur Todesfeier der weiland Durchlauchtigsten Frau Maria Dorothea, k. k. Erzherzogin von Oesterreich, verwitweten Palatinissa von Ungarn, geboren kön. Prinzessin von Württemberg, gehalten am 29. April 1855*. Pest: Verlag Gustav Heckenast.
- Bernstein A (1909) *Some Jewish Witnesses for Christ*. London: Operative Jewish Converts' Institution.
- Brühl JH (1893) Memoir of the Rev. J. H. Brühl. *Jewish Missionary Intelligence: Monthly Account of the Proceedings of the London Society Promoting Christianity Amongst the Jews* XIV: 83-85.
- Canton W (1910) *A History of the British and Foreign Bible Society*, vol. 3. London: John Murray.
- Craig J (1895) *The Gospel on the Continent: Incidents in the Life of James Craig M. A. DD PhD*. London: Hodder and Stoughton.
- De le Roi JFA (1892) *Die evangelische Christenheit und die Juden unter dem Gesichtspunkte der Mission geschichtlich betrachtet*, vol. 3. Berlin: H. Reuther's Verlagsbuchhandlung.
- Detzler WA (1974) *British and American Contributions to the "Erweckung" in Germany, 1815-1848*. Teză de doctorat. Manchester University.
- Dunlop J (1894) *Memories of Gospel Triumphs Among the Jews During the Victorian Era*. London: SW Partridge/John Snow.
- Erste Beilage des Fremden-Blatt (1870). *Fremden-Blatt* 125.
- Gazer HR (2003) Sultane, Patriarchen und Missionare und am Bosphorus: Zum Forschungsprogramm einer ökumenischen Kirchengeschichte in interreligiösem Kontext auf der Grenze zwischen Europa und Asien seit 1453. În Tamcke M (ed) *Koexistenz und Konfrontation. Beiträge zur jüngeren Geschichte und Gegenwartslage der orientalischen Christen*, 11-34. Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 28. Münster: Lit verlag.
- Gidney WT (1908) *The History of the London Society for Promoting Christianity amongst the Jews: From 1809 to 1908*. London: London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews.

- Gottas F (1985) Die Geschichte der Protestanten in der Habsburger Monarchie. În Wandruszka A, Urbanitsch P (eds) *Die Konfessionen: Die Habsburger Monarchie*, vol. IV, 523-524, 575-577. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Free Church of Scotland (1873) *The Home and Foreign Missionary Record of the Free Church of Scotland for 1873*. Edinburgh: Thomas Nelson.
- Kovács Á (2006) *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and Its Impact on the Reformed Church of Hungary, 1841-1914*. Studien zur interkulturellen Geschichte des Christentums 140. Frankfurt: Peter Lang.
- Bonar AA, MacCheyne RM (1854) *Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland*. Edinburgh: William Whyte.
- R (1883) Pastor Dr. Wilhelm Gottlieb Schauffler. *Der Deutsche Pionier: Erinnerungen aus dem Pionier-Leben der Deutschen in Amerika* 15: 479-480.
- Railton NM (2004) Der irische Judenmissionar James Craig und die Erweckungsbewegung in Norddeutschland. *Pietismus und Neuzeit* 30: 140-154.
- Railton NM (2013) *James Craig (1818-1899): Judenmissionar-Evangelist-Gemeindegründer*. Husum: Matthiesen Verlag.
- Rakowski T (2007) *Der „Verein von Freunden Israels in Lehe und Umgegend“ (1839-1852) im Kontext der deutschen protestantischen Judenmission im 19. Jahrhundert*. Hermannsburg: Unveröffentlichte Diplomarbeit.
- Randall I (2017) Baptists. În Larsen T, Ledger-Tomas M (eds) *The Oxford History of Protestant Dissenting Traditions*, vol. 3, 57-98. Oxford: Oxford University Press.
- Randall I (2012) Nineteenth-Century Bible Society Colporteurs in Eastern Europe. *Journal of European Baptist Studies* 12(3): 324-423.
- Redern H (1909) *Andreas Graf von Bernstorff: Ein Lebensbild nach seinen Briefen und persönlichen Aufzeichnungen*. Schwerin: F. Bahn.
- Schauffler W (1887) *Autobiography of William G. Schauffler: For Forty-Nine Years a Missionary in the Orient*. New York, NY: Anson D. F. Randolph.
- Schirndinger FL (1845) *Oesterreich im Jahre 1840: Staat und Staatsverwaltung*. Leipzig: Ph. Reclam.
- Schweighofer A (2015) *Religiöse Sucher in der Moderne. Konversion vom Judentum zum Protestantismus in Wien um 1900*. Berlin: De Gruyter.
- Stahelin E (1970) *Die Christentumsgesellschaft in der Zeit von der Erweckung bis zur Gegenwart*, vol. 2. Basel: Friedrich Rienhardt.
- Staudacher AL (2004) *Jüdisch-protestantische Konvertiten in Wien 1782-1914*, vol. 1. Frankfurt: Peter Lang.

- Steger BS (1847) *Die evangelische Juden-Mission in ihrer Wichtigkeit und ihrem gesegneten Fortgange*. Hof: Verlag Gottfried Adolph Grau.
- Trinks U (1970) B. Protestantismus in Österreich. In Rengstorf KH, Kortzfleisch S (eds) *Kirche und Synagoge: Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden: Darstellung mit Quellen*, vol. 2, 531-558. Stuttgart: DTV.
- Walker NL (1895) *Chapters from the History of the Free Church of Scotland*. Edinburgh/London: Oliphant Anderson & Ferrier.
- Wiedemann T (1886) *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns*, vol. 5. Prag/Leipzig: F. Tempsky/G. Freytag.
- Wiese C (2018) The Divergent Path of Two Brothers: The Jewish Scholar David Cassel and the Protestant Missionary Paulus Cassel. In Rudermann DB (ed) *Converts of Conviction. Faith and Scepticism in Nineteenth Century European Jewish History*, 55-95. Berlin: De Gruyter.
- Zimmermann B (1963) Verschiedene Versuche, Christus jüdische Seelen zuzuführen: Ein Kapitel aus dem Leben Gottlieb August Wimmers. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 78/79: 135-162.